

HALKLARIN KENDİ KADERİNİ TAYİN ETME HAKKININ TARİHÇESİ VE GÜNÜMÜZDE GETİRDİĞİ PROBLEMLER

The History of the Right of Self-Determination of Peoples and Contemporary Problems

*Prof. Dr. A. Füsun ARSAVA**

Uluslararası camiada ortaya çıkan gelişmeler 20.yüzyılın en başarılı sloganlarından biri olan SDR'nin (Self Determination Right) bu başarısını 21.yüzyılda da sürdüreceğini göstermektedir. SDR'nin sadece bu slogan olmayıp insan hakları katalogları esas alındığında en önemli insan hakkı olarak değerlendirildiği görülmektedir. İnsan hakları alanında en kapsamlı kodifikasyon örneğini veren her iki uluslararası insan hakları sözleşmesinin birinci maddesi:

- Bütün halklar kendi kaderlerini tayin hakkına sahiptir. Bu hak vasıtasıyla halklar kendi siyasal statülerini serbestçe tayin edebilir ve ekonomik, sosyal ve siyasal gelişmelerini serbestçe sürdürebilirler.
- Bütün halklar uluslararası hukuka ve karşılıklı menfaat ilkesine dayanan uluslararası ekonomik işbirliği yükümlülüklerine zarar vermemek koşuluyla, doğal kaynakları ve zenginlikleri üzerinde kendi yararına serbestçe tasarrufta bulunabilir. Bir halk sahip olduğu maddi kaynaklardan hiçbir koşulda yoksun bırakılmaz.
- Kendini yönetemeyen ve vesayet altındaki ülkelerden sorumlu olan devletler de dahil bu sözleşmeye taraf bütün devletler, kendi kaderini tayin hakkının gerçekleştirilmesi

* Atılım Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi

için çaba gösterir ve Birleşmiş Milletler Şartı'nın hükümlerine uygun olarak bu hakka saygı gösterir.

hükümünü öngörmektedir.

Şayet bir halk siyasi statüsünü belirleme hakkına sahipse, kendi devletini de oluşturma hakkına sahiptir. Söz konusu sözleşmeler SDR iddia edebilecek halk'ın ne olduğu konusunda ipucu vermemektedir. Bu çerçevede üç görüşün söz konusu olduğu görülmektedir.

- Bu görüşlerden birincisine göre halk devleti oluşturan insan topluluğudur. Bu insan topluluğu bazen yabancılar çıkarılarak, bazen de yabancı ülkelerde yaşayan vatandaşlar hesap ederek tanımlanır. Devlet ülkesinin bir kısmını kaybettiğinde, bu bölgenin insanları göç etmedikleri takdirde otomatik olarak vatandaşlıklarını kaybetmektedir.
- Halk'ı tanımlayan ikinci görüşü 1882'de Ernest Renan ortaya atmıştır. Buna göre bir milleti oluşturan hergün yenilenen referandumdur¹ Açık olan bu formülasyon tereddütler yaratmaktadır. Herşey sadece kaprisli insanların arzusuna mı bağlıdır? Bir insan bugün bir ulusa, yarın başka bir ulusa ait olabilir mi? Kesin ortaklıklar gerekli değil midir? Ernest Renan şüphesiz Fransızların ülkelerine bağlılıklarının bir gecede değişebileceğini varsaymamaktadır. Ancak getirdiği tanım sübjektif yorumlara yol açma özelliğine sahiptir. Diğer taraftan halk oylamasının yapılması serbest ve keyfi değildir.
- Renan'ın görüşünün tersi olarak objektif dayanağa istinaden getirilen tanım Josef Stalin'e aittir. Stalin 1913'te ulusu "tarihi olarak ortaya çıkan dil, ülke, ekonomik yaşam ve kültür birliğine dayanan istikrarlı stabil bir insan topluluğu olarak

¹ **RENAN**, Ernest: Qu'est-ce qu'une nation?, Conference faite en Sorbonne, le 11 mars 1882; bknz.: Ernest Renan, Qu'est-ce qu'une nation? et autres essais politiques, Publisher Joël Roman, Paris: Presses Pocket, 1992, s. 37-56.

tanımaktadır². Stalin ulusu mensuplarının iradesinden bağımsız olarak belli özelliklerle tanımlamaktadır

SDR'in süjesi her ne şekilde tanımlanırsa tanımlansın halk olarak kabul edilmektedir. Halk kendini kaderini belirlemektedir. Bunun anlamı hiçbir halkın diğer bir halk için bir şey öngörmesinin mümkün olmamasıdır. Halkın kendi üzerinde tasarrufta bulunma yetkisi sınırsızdır. Halkın üzerinde bir başkası bulunmamaktadır. Egemen olan odur. Bu nedenle de bağımsız bir varlık olma hakkına sahiptir. Bunun dayanağı egemenliğin milletten kaynaklandığına ilişkin egemenlik teorisidir. Millet egemenliği sadece dışarıya karşı bağımsızlığı değil, içeride de kendi devlet ve hükümet şeklini oluşturmak bakımından serbest olarak tasarrufta bulunma, ne şekilde kimin tarafından yönetileceğini belirleme olanağını kapsamaktadır. Bu demokrasi prensibi gereği olarak halkın kendi kendisini yönetmesidir. Milletın bu yönetim yetkisini doğal olarak devretmesi mümkündür. Bu tür demokrasiler temsili demokrasi özelliği taşır. Milletın kendisini yönetme yetkisini devretmesi egemenlik haklarının bir kısmından parlamento veya hükümet yahut devlet başkanı, kral lehine feragat etme anlamını taşır.

SDR'in iki boyutu arasında yapılan ayırım modern araştırmalarda ve siyasi tartışmalarda iç ve dış SDR arasında ayırım yapılmasına yol açmıştır³. Bu iki kavram birbirinin alternatifi olmayıp, bir alt-üst ilişkisi içinde bulunmaktadır. Dış SDR devletin bağımsızlığı olarak, iç SDR'in önkoşuludur. Sadece otonomi olarak nitelendirilen iç SDR'a sahip olan halk egemen değildir. İç SDR'e sahip olan bir halk buna karşılık iç işlerini, devlet ve hükümet şeklini istediği gibi şekillendirebilir, yönetiminde hatta antidemokratik unsurları öngörebilir veya muhafaza edebilir. Bu durum özellikle federal devletlerde söz konusudur. ABD senatosunda veya İsviçre Kanton meclisinde

² **STALIN**, Joseph Vissarionovich: *Marxismus und nationale Frage*, bkz.: J.W.Stalin, Werke Bd.2, Berlin 1950, s.272.

³ **HEINTZE**, Hans-Joachim (Hrsg.): *Selbstbestimmungsrecht der Völker – Herausforderung der Staatengewalt. Zerfälle die internationale Gemeinschaft in Hunderte von Staaten?*, Bonn 1997, 9, 19 vd.

her bir Kantona nüfusundan bağımsız olarak aynı oy ağırlığı tanınması antidemokratik bir özellik olarak kabul edilmektedir.

İç SDR, dış SDR'a alternatif olmayıp, tamamen tersine tam olmayan ikame edici bir çözümdür. İç SDR tanıyan, otonomi tanıyan, tam SDR vermek mecburiyetinde kalmayacağını ümit etmektedir. Bu çerçevede SDR yolunda bir aşamadan söz etmek kabildir. SDR'in içerdiği demokrasi unsuru muvacehesinde insanlar hangi devlete ait olmak istediklerini karara bağlayabilmektedir; yine SDR'e istinaden halkların birleşmesi veya birbirinden ayrılması ve kendi devletlerini oluşturmak istemeleri söz konusu olabilmektedir. Halkların SDR'e istinat etmesi uluslararası yaşamda huzursuzluk yaratma potansiyeline sahiptir. Hiçbir devlet bünyesinde mevcut ulusal grupların, azınlıkların zaman içinde muhtariyetini ve nihayet devlet olarak bağımsızlığını talep etmesi riski ile karşılaşma olasılığından masun değildir. Prensip olarak SDR'a istinaden Sezession hakkı iddia edilmektedir. Farklı halkların yahut farklı halk parçalarının yaşadığı devletlerde halkların kendi bağımsız devletlerini kurma iddiası ile otoritesine tâbi olarak yaşadıkları devletten ayrılma riskini önlemek için uluslararası camiada yer alan devletler SDR'in bir simetrisi olan sınırsız Sezession hakkını reddetmekte ve uluslararası camianın bir intihar kulübü olmadığına işaret etmektedir⁴. SDR kabul edilmekle beraber, Sezession hakkının reddedilmesi SDR ve Sezession hakkının karşılıklı olarak birbirinin önkoşulu olma özelliğinin göz ardı edilmesi gibi bir sonuç doğurmaktadır. Bir halka Sezession yolu ile kendi bağımsız devletini kurma olanağı verilmemesi, simetrik bir etki ile SDR'nin de reddedilmesi sonucunu doğurmaktadır. Sezession hakkının sadece çekincelerle verilmesi durumunda da, bu çekinceler ve sınırlamalar SDR için de geçerli olmaktadır⁵.

⁴ **THORNBERRY**, Patrick: The Democratic or Internal Aspect of Self-Determination with Some Remarks on Federalism. Bknz.: Christian Tomuschat (Hrsg.); Modern Law of self-determination. Dordrecht 1993, 118: "International Law is not a suicide club for states".

⁵ **SIMPSON**, Gerry J.: The diffusion of sovereignty: Self-determination in the Post-Colonial World. Bknz.: Mortimer Sellers (Hrsg.), Human rights and the self-determination of peoples. Oxford 1996, 37.

Devletler arasında ülkelerin paylaşılması normal şartlarda SDR muvacehesinde değil, güç ilişkileri muvacehesinde, çoğu kez de kuvvet kullanılarak gerçekleşmektedir. Güç ilişkileri ve bunun doğuracağı sonuçlar otomatik olarak SDR'a uygun olmamaktadır. İşgal edilen bir ülkenin halkının otomatik olarak ülkenin el değiştirmesinden memnun olması düşünülemez. Güç ilişkilerinin belirleyici olduğu durumlarda ya SDR'tan feragat edilecektir, ya da SDR'ın güç ilişkilerine uygun sonuçlar doğurduğu yolunda bir manipülasyon yapılacaktır. Halkların SDR "formülü" 1860'lı yıllarda ilk kez telâffuz edilmiştir⁶. SDR'ın bir slogan haline gelmesi I.dünya savaşı ertesi olmuştur. Kendini halk olarak niteleyen toplumların isteklerinin ortaya konulmasında veya bir devlete aidiyetlerinin belirlenmesinde SDR kavramının kullanılması ise Fransız ihtilalinden itibaren söz konusu olmuştur⁷. Fransa o dönemde işgal ettiği topraklarda, Fransa'ya toprakları katmadan halk oylamasına gitmiştir⁸. Yapılan plebisitin sadece karar alınmasına değil, kararın meşruiyetine esas olduğu kabul edilmiştir. 1798'den sonra Napolyon plebisit uygulamasını kaldırmıştır. 1860'dan sonra plebisit yeniden uygulamaya konulmuştur. O dönemde yapılan plebisit uygulamaları halkın iradesinin ortaya konulmasına değil, savaş ile elde edilenlere meşruiyet kazandırmaya matuf olarak gerçekleştirilmiştir. Belki bu tecrübe ışığında SDR ve plebisit çok uzun bir dönem kayda değer bir rol oynamamıştır.

Alman Birliği'nin oluşturulduğu dönemde plebisit kaybedenler tarafından istenmiş, kazananlar tarafından reddedilmiştir. Ancak 1920'de değişen koşullar altında I.dünya savaşı galiplerinin isteği üzerine, askeri güç kullanmadan muhalifleri yumuşatmak ve Versailles anlaşmasında öngörülen yükümlülüklerine meşruiyet

⁶ **KLUKE**, Paul: Selbstbestimmung. Der Weg einer Idee durch die Geschichte. Göttingen 1963, s.52.

⁷ **GERHARDT**; Volker: Artikel: Selbstbestimmung. Bknz.: Historisches Wörterbuch der Philosophie, 9 (Darmstadt 1995), 335-346.

⁸ **WEMBAUGH**, Sarah: A Monograph on Plebiscites: With a Collection of Official Documents. New York, Oxford University Press 1920.

kazandırmak için plebisit yapılması öngörülmüştür⁹. Versailles anlaşmasında öngörülen plebisit 10 Şubat ve 7 Mart 1920'de yapılmıştır.

Rus İmparatorluğu'nda ve Habsburg imparatorluğunda milliyetçilik savaşlarının artması ile beraber SDR yeniden 20.yy'da güncel olmuştur. Ciddi tartışmalar sadece Marxistler nezdinde yapılmıştır. Otto Bauer ve Karl Renner başta olmak üzere Marksistler ulusal kimliğin beraberinde taşınabileceği bir formül olarak kişisel otonomiyi (personal autonomie) talep etmiştir¹⁰. Kişisel otonomi insan hakları bakımından çok iyi bir çözüm olmakla beraber uluslararası ilişkiler alanında uygulandığı takdirde düzenin çözülmesine yol açacak sonuçlar doğurabilir. Geleceği kişisel otonomide değil, bölgesel otonomide gören Lenin, özellikle Rus İmparatorluğunda yaşayan tüm uluslar için kendi devletlerini kurma hakkını talep etmiştir.

1903'te Lenin'in inisiyatifi ile SDR'ne 9.nokta olarak Rusya Sosyal Demokrasi Partisinin programında yer verilmiştir¹¹. Wilson SDR'ı keşfetmemiştir. Oldukça geç bir şekilde yola çıkan trene atlamıştır¹². Wilson'un SDR'ı kendi bağımsız devletine sahip olma hakkı, egemenlik hakkı ve self gouvernement ile sınırlı bir hak olmadığını anlaması için de uzun bir süre geçmesi gerekmiştir. Wilson SDR'i Avrupa'nın yeni düzeni için dayanak olarak ilân etmiştir. Ancak hangi entitelerin bu hakka istinaden muhtar olabileceği veya başka entitelerle birleşebileceği hususlarının tartışmalı olduğu gerçeği ışığında SDR bu dönemde slogan olmaktan öteye geçememiştir. Mevcut güç ilişkileri, kazananlar ve kaybedenler arasında yapılan

⁹ Almanya ile itilaf devletleri ve ortaklarıyla yapılan Versailles anlaşması için bkz.: Reichsgesetzblatt 1919, md.109-114), s.870-889.

¹⁰ **BAUER**, Otto: Die Nationalitätsfrage und Sozialdemokratie, bkz.: Otto Bauer, Werkausgabe, (Hrsg.) Manfred Ackermann, Bd.1, Wien 1975, 49-622.

¹¹ **LENİN**, Wladimir Iljitsch: Über die nationale und die koloniale nationale Frage. Eine Sammlung ausgewählter Aufsätze und Reden. Berlin 1960. Für eine Analyse s.Berndt

¹² **WILSON**, Woodrow: War and Peace (1917-1924), Hg. Ray Stannard Baker und William Edward Dodd, 2.BdR, New York 1927, Ndr.ebd.1970: 1/180.

anlaşmalar ve çok sayıda insanın kaybedildiği dünya savaşı sonuçları ışığında SDR'a düzenleyici bir prensip olarak atıfta bulunulması bir hayalden başka bir şey değildir. SDR I.dünya savaşı ertesinde de 19.yüzyılda olduğu gibi askeri güce dayanılarak yapılan toprak paylaşımının daha sonradan meşrulaştırılması için bir araç olarak kullanılmıştır. Ancak 19.yüzyıldan farklı olarak SDR I.dünya savaşı ertesinde karar alma kriteri olarak kullanılmamıştır.

Avrupa'nın yeni düzeninde SDR'in uygulanması (1918-1923) savaş galiplerinin güçlenmesine, savaşı kaybedenlerin ise zayıflamasına hizmet etmek üzere tasarlanmıştır¹³. Uluslararası gözlemciler bulunması nedeniyle planlanan manipülasyonların garanti olmadığı durumlarda halk oylamalarından vazgeçilmiştir. Savaş galipleri lehine yapılan toprak devirlerinin birçoğu, Alsas-Loren (Elsass-Lothringen) dahil olmak üzere, plebisit olmadan gerçekleşmiştir. Yeni oluşan veya tekrar oluşturulan devletlerin sınırlarının belirlenmesinde daha farklı bir durum uygulanmıştır. Rusya'nın savaştan erken ayrılması nedeniyle gerçek bir savaş galibinden değil, ikincil bir savaş galibinden söz etmek söz konusudur. Kural olarak dil esas alınarak sınırlar çizilmiştir. Savaş mağluplarına ait olan topraklarda yeni oluşturulan devletler yahut tarafsız devletler tarafından iddia edilen yerlerde savaş galipleri uluslararası denetim altında plebisit uygulamıştır¹⁴. Her iki savaş mağlubu Avusturya ve Macaristan arasında tartışmalı olan Ödenburg/Sopron'da ise savaş galipleri kaybeden devletler arasında dengeyi korumaya çalışmıştır.

Savaş galiplerinin ne denli SDR'den uzak olduğunu gösteren bir örneği de ağırlıklı olarak Almanca konuşan Eupen ve Malmedy'nin Belçika'ya verilmesi göstermektedir. Yapılacak bir halk oylamasının büyük bir ihtimalle Almanya lehine sonuçlanmasının mümkün olduğu bu bölge için Versailles Barış Anlaşmasınının 34.maddesi "anlaşmanın yürürlüğe girmesinden itibaren 6 ay içinde Belçika mercileri Eupen ve Malmedy'de liste hazırlayacaktır; bu

¹³ COBBAU, Alfred: National self-determination, London 1945, 22.

¹⁴ Doğu Prusya'nın parçalarından bir olan Schleswig'te ve Yukarı Şilezya'da olduğu gibi; bkz.: Sarah Wambaugh, Plebiscites since the World War with a Collection of Official Documents, 2.Bd., Washington 1933: 1, 46-98.

bölgelerde ikamet edenlerin yazılı olarak kısmen veya tamamen bu bölgelerin Alman egemenliğinde kalmak isteyip istemediklerini bildirme hakkına sahiptir. Belçika hükümeti sonucu MC'ne bildirme ve MC'nin kararına uymakla yükümlüdür" düzenlemesini içermektedir. Oy hakkına sahip 34726 kişiden sadece 270 kişi listeye adını yazdırmıştır. Belçikalı sosyalistler durumu komedi olarak nitelendirmiştir¹⁵.

Toprak kayıpları ceza, toprak kazanımları mükâfat olarak görüldüğü nispette, Almanya tarafından DH'na aykırı olarak saldırıya uğrayan ve zarar gören Belçika çekincesiz haklı kabul edilmiştir. Sorunun toprağın hangi devlete ait olacağına ilişkin konu olarak ele alınması ilgili topraklarda yaşayanların iradesini yansıtmasını engellemiştir. Objektif olarak bakıldığı zaman kimi yeni sınırların milletlerin sınırı olarak çizildiği görülmektedir. Bunun yararı uzlaşmazlıkların ortadan kalkması veya en azından azalmasıdır. Yeni düzenin SDR yaklaşımı keyfi uygulamalar nedeniyle eleştirilmiştir.

SDR'in savaş galipleri tarafından keyfi uygulanması SDR'ı galiplerin enstrümanı olmaktan çıkarıp mağlupların enstrümanı haline dönüştürmüştür. Daha 1920'de Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisinin programında Hitler SDR'e ön planda yer vererek halkların SDR'a istinaden bütün Almanların bir araya gelerek büyük Almanya'yı yaratması çağrısı yapmıştır¹⁶. Hitler konuşmalarında SDR'ın demografik potansiyelini iyi kullanmıştır. MC yönetiminde bulunan ve ekonomik olarak Fransa'ya bağlanan Saar bölgesinin 13 Ocak 1935'te yapılan plebisitle Almanya'ya verilmesi Hitler'e ilk zaferi getirmiştir. Oylamaya katılanların %91'i oylarını Almanya için kullanmıştır. %1 oy statü- quo'nun korunması için verilmiştir. %4 oy ise Fransa'ya katılma için kullanılmıştır¹⁷. Versailles anlaşmasında

¹⁵ **WYSOCKI**, Alexander von: Die Volksabstimmung bei Gebietsveränderungen. Phil.Diss.Greifswald, Hildesheim 1922, 33.

¹⁶ **ELSNER**, Bernd Roland: Die Bedeutung des Volkes im Völkerrecht unter besonderer Berücksichtigung der historischen Entwicklung und der Praxis des Selbstbestimmungsrechts der Völker, Berlin 2000, 103.

¹⁷ **WAMBAUGH**, Sarah: The Saar plebiscite with a collection of official documents, Cambridge, Maas 1940, 304.

öngörülen plebisitin yıllar sonra yapılması SDR'ten kaçınma olarak yorumlanmıştır. İlişkiler Avusturya'nın ve Sudet bölgesinin ilhakında daha açık bir şekilde ortaya çıkmıştır. Avusturya'da sadece manipüle edilmiş, Sudet bölgesinde ise hiç plebisit yapılmamış olsa da, 1919 tarihli barış anlaşmalarının hatırlanması savaş galipleri bakımından yararlı bir durum teşkil etmiyordu. Savaş galipleri büyük Alman devletinin oluşmasını önlemek için plebisitten kaçınmıştır; SDR'a istinat etmemesi gerekçesiyle Avusturya'nın ilhakının caiz kabul edilmesi zordu. Ancak Hitler'in SDR'ı gözardı etmesi sonucu değiştirmemiştir. Hitler yaşam alanı olarak gördüğü ve SDR'a istinat ettirdiği doğu topraklarının işgalini güç kullanarak ve çoğunluğun direnişine karşın gerçekleştirmiştir. Hitler savaş galiplerinin kendisine verdiği enstrümanı gayet iyi kullanmıştır. SDR 1939'da aynı şekilde Slovakya'nın oluşturulmasında ve 1941'de Yugoslavya'nın ve Hırvatistan'ın parçalanmasında kullanılmıştır¹⁸.

İkinci dünya savaşında ve savaş sonrası dönemde inisiyatif tekrar savaş galiplerinin eline geçmiştir. Savaş galipleri Hitler'den çok şey öğrenmiş olarak sınırları ilgililerin arzularına göre çizmek yerine, önce sınırları çizmişler ve egemenlik alanlarını saptamışlar, arkasından halkları bölgelere yerleştirme, tehcir etme veya kitlesel ölümlerle çizilen sınırlarla uyum sağlamışlardır¹⁹. Bir milletin olduğunca homojen olması kanaatine istinat eden düşünce 19.yüzyıl'a gitmektedir. 1945'te savaş galiplerinin bu yaklaşımı benimsemesi şaşılacak bir durumdur. Halkların oradan oraya sürülmesinin SDR ile alakası olmadığı açıktır. Tamamen tersine 2 Ağustos 1945 tarihli Potsdam Protokolü Polonya, Çekoslovakya ve Macaristan'da kalan Almanların düzenli ve insani bir şekilde nakillerinin sağlanmasını öngörmüştür²⁰. 1945 sonunda göçlerle, tehcirlerle, zor ve şiddetle,

¹⁸ **LORENZ**, Reinhold: Das Selbstbestimmungsrecht im österreichischen Kriegsparlament 1917/18. Bknz.: Wilhelm Wegener (Hg.); Festschrift für Karl-Gottfried Hugelmann zum 80.Geburtstag, Hg., 2cilt, Aalen 1959, Cilt.1, 345-382.

¹⁹ **WASSER**, Bruno: Himmlers Raumplanun im Osten. Der General Plan Ost in Polen 1940-1944, Basel 1993.

²⁰ Amtsblatt des Kontrollrats in Deutschland, Ergänzungsblatt Nr.1 (1945), 19 (Art.3).

çok sayıda ölümlerle dolu hiç de güzel olmayan uygulamalarla, sadece galiplerin hukukunun uygulanmasına yarayan bir araç olarak SDR'in sonuna gelindiği izlenimi doğmuştur. Bununla beraber SDR varlığını korumayı başarmıştır. 1941 tarihli Atlantik Şart'ta SDR tedbirli bir üslupla formüle edilmiştir:

1. Ülkeler ne toprak katılımı ne de diğer bir şekilde genişletilmeyecektir;
2. ilgili halkların serbest iradeleri ile uyumlu olmayan toprak değişimi yapılmayacaktır;
3. Halkların yönetiminde yaşayacakları hükümet şeklini belirleme ve seçme hakkına ve güç kullanarak kendilerinden alınan kendilerini yönetme hakkını geri alma hakkına saygı gösterilecektir²¹.

Daha da önemlisi SDR'a MC Misakından farklı olarak BM Şart'ında yer verilmiştir. BM Şartı'nın 1.madde (2) ve 55.maddesinde üye devletler halkların hak eşitliğine saygı gösterme ve SDR'ına istinat eden dostça ilişkiler geliştirme mükellefiyetini kabul etmiştir. Sovyetler Birliği ilgili düzenlemenin yapılmasına eski sömürgelerin yardımıyla destek sağlamıştır. Bununla beraber SDR prensibinden ne anlaşılacağı konusunda BM anlaşmasında bir ipucu verilmemiştir. Ancak başlangıçtan itibaren SDR'in ilk sırada sömürge halklarının bağımsızlığına yönelik bir düzenleme olarak öngörüldüğü konusunda mutabakat bulunmaktaydı. Kimin sömürge halkı olarak kabul edileceği ve sömürge halklarının hangi topraklar üzerinde bağımsızlıklarını gerçekleştirecekleri ise belirsizdi. Bu çerçevede 19.yüzyılda Latin Amerika'da geliştirilen, deniz aşırı sömürge topraklarının uluslararası veya iç yönetsel sınırları itibariyle sömürge yönetiminin bağımsız olduğunu kabul eden uti possidetis prensibinin uygulama bulduğu görülmektedir. Ölçü olarak kabul edilen bu formül Kolombiya ve Venezüella arasındaki uyuşmazlığa ilişkin İsviçre Federal Meclisinin hakemlik kararında açık şekilde dile

²¹ ROOSEVELT, Franklin D.: The Public Papers and Addresses, Samuel J. Rosemann (Hg.), Bd.10, New York 1969, 314 vd.

getirilmiştir. Orta ve Güney Amerika'daki İspanya sömürgeleri 19.yüzyılda bağımsızlıklarını ilân ettiklerinde, bir kamu hukuku ve DH prensibi olarak "uti possidetis 1810" olarak zikredilen prensibi kabul etmiştir. Bununla, yeni kurulan cumhuriyetlerin eski İspanya provinzlerinin sınırlarına sahip olacakları kabul edilmiştir²². Bu şekilde sınırları belirlenen bölgenin insan topluluğu halk olarak kabul edilmiştir. Aynı prensip açık bir ifade edilmese de en büyük sömürge örneği olan ABD'nin bağımsızlığında da esas olmuştur. 13 sömürge mevcut sınırlar içinde devlet olarak bağımsızlıklarını elde etmiştir ve sömürge sınırları 1783'te ABD ve İngiltere arasında uluslararası sınır haline gelmiştir. Bu tablo sömürgelerin sona ermesi bağlamında neden çok istisnai durumlarda plebisit yapıldığını açıklamaktadır²³. Bu bağımsızlık örnekleri 20.yüzyıldan itibaren SDR'in kullanılması olarak nitelendirilmektedir. Sömürge sınırları içinde Avrupa dışındaki bölgelerde yaşayan insanların sömürge yönetiminden kurtulması SDR'nin kullanılmasından başka bir şey değildir. Sömürge yönetimlerinin sona ermesi sınırlı bir gelişme olarak belli ölçüde başarılı cereyan etmiştir. En geç 1980'li yıllarda bütün önemli sömürge toprakları bağımsız olmuştur. Heterojen karakterli yapılar üzerinde SDR'nin aniden patlayıcı etkisi göstermesinden tedirgin olan yeni devletlerin çoğu korkudan SDR'in sömürgelerin bağımsızlık kazanması ile gerçekleştiğini kabul etmiştir.

Bununla beraber SDR'a istinat eden taleplerde bir durulma görülmemiştir. Bunda sadece eski sömürgelerin değil, özellikle Belçika'nın rolü bulunmaktadır. 1966 tarihli İnsan Hakları Sözleşmelerinin hazırlığı çerçevesinde bu devletler 1950'li yıllardan itibaren SDR'in sınırsız olarak formüle edilmesini ve bu şekilde SDR'nin

²² **FISCH**, Jörg: Die Europäische Expansion und das Völkerrecht, Stuttgart 1984, 380 vd.

²³ **BRÜHL-MOSER**, Denise: Die Entwicklung des Selbstbestimmungsrechts der Völker, unter besonderer Berücksichtigung seiner innerstaatlich demokratischen Aspekte und seiner Bedeutung für den Minderheitenschutz, Basel 1994, s.301.

bütün halklar için geçerli olmasında ısrar etmiştir²⁴. Bunun nedeni birçok halkın bağımsızlığa ilişkin gerçekleşmemiş arzularına duyulan saygı değil, daha çok cumhuriyetleri sömürge olarak görülen ve dolayısıyla SDR'nin süjesi olarak bağımsızlık hakkına sahip olduğu düşünülen Sovyetler Birliğine ve heterojen nüfuslu yeni üçüncü dünya devletlerine karşı bir tehdit potansiyeli yaratma iradesiydi. Sömürgelemlerin güçlü bağımsızlık talepleri karşısında gelişmeleri önleme girişimi başarı sağlamamıştır.

Sonuç olarak halkların SDR'ı tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Dünya'nın her tarafında otonomi isteyen ayrılıkçı gruplar gerek eski sömürge topraklarında, gerekse Avrupa'da faaliyetlerine devam ettirmektedir. Bu grupların taleplerine istedikleri gibi cevap verilemediği açıktır. Bu durum özellikle sömürge yönetiminin sona ermesi ertesinde otoritenin yerel halka değil, daha sonradan oraya yerleşen, göç eden ve onların soyundan olanlara geçen devletlerde yaşayan yerli halklar (örneğin Amerika, Avustralya, Çin, Hindistan ve Asya'daki birçok bölgede, Avrupa'da Kuzey İskandinavya'da olduğu gibi) bakımından söz konusudur. Sömürgeciliğin sona ermesi bağlamında tüm yerli halkların SDR'ının, dolayısıyla kendi devletlerine sahip olma hakkının kabul edilmesi, diğer bir ifade ile bütün yerli halkların SDR'ı iddia edebilmesi uluslararası anarşi durumunun, iç savaşın ortaya çıkması riskini beraberinde getirmektedir. Diğer taraftan hukuki durum açıktır. İnsan hakları sözleşmeleri bütün halklar için sınırlama yapmaksızın SDR öngörmektedir. Bu çerçevede söylenebilecek yegâne husus sözleşmelerin halk kavramını tanımlamamış olmasıdır. Sömürgelemlerin sona ermesi döneminde farklı gruplar sömürge yönetimleri tarafından sınırları belirlenen alanlarda tesadüfen yaşadıkları için zımnen halk olarak tanınmıştır. Kendini halk olarak niteleyen böyle bir grubun şimdi halk olma özelliğini reddetmek mümkün olamamaktadır. Sömürge yönetimlerinin sona ermesi ertesi ortaya çıkan yeni bağımsız devletlerin sınırlarının saptanmasında *uti possidetis*

²⁴ SPIRY, Emmanuel: From "self-determination" to a right to 'self-development' for indigenous groups, bkz.: German Yearbook of International Law 38 (1995), 129-152.

kuralı imdada yetişmiştir. Federal yapılı heterojen bir devlette bağımsızlık talepleri ortaya çıktığında, bağımsızlık hakkı şimdiye dek geçerli idari sınırlar, cumhuriyet sınırları çerçevesinde kabul edilmektedir. Bu yaklaşım Sovyetler Birliği'nde ve Yugoslavya için uygulama bulmuştur. Bu yöntem pragmatik bakış açısından pratik olması nedeniyle ve sonu olmayan bölünmelere götürmediği için rasyonel bir yöntem olarak kabul edilmektedir. Birçok uyuşmazlığın ve sayısız bağımsızlık taleplerinin bu şekilde yerine getirilmesi mümkün olmuştur. Şimdiye dek mevcut cumhuriyetlerin bağımsızlıklarının tanınması uygulamasında ilgili bölgelerde bu konuda bir talep yapılmasa da, örneğin Makedonya, Beyaz Rusya yahut Orta Asya'da istikrarın korunması için bu formülün uygulanması nerede ise zorunlu kabul edilmiştir. Bu durum sömürgeciliğin sona ermesinin bir devamı olarak görülmüştür. BM Genel Kurulu'nun 1514 sayılı (XV) sömürgeciliğin sona ermesine ilişkin 14 Aralık 1960 tarihli resolusyonu "yetersiz siyasi, ekonomik, sosyal koşullar yahut hazırlığın olmaması bağımsızlığın ertelenmesine hiçbir şekilde bahane olarak kullanılamaz" hükmünü öngörmektedir²⁵.

İnsan topluluklarının homojen olmamasına bağlanan SDR iddialarının her zaman savunulması kolay olmamaktadır. Sovyetler Birliği ve Yugoslavya heterojen yapıları nedeniyle parçalanmış ise, bunun Bosna-Hersek, Rusya Federasyonu veya Ukrayna için neden yansıma bulmadığı sorusunun cevabının aranması gerekmektedir. Zira yeni sınırlar genel olarak hiçbir şekilde halkların homojenliğini sağlama nokta-i nazarı ışığında çizilmemiştir. Bu sınırlar SDR'in gerçekleştirilmesinden başka esaslar dikkate alınarak Stalin, Chruschtschow, Tito, Çarlar veya Avrupa heyetleri tarafından çizilmiştir. Bosna-Hersek halkı eski Yugoslavya'dan daha az heterojen değildi. Rusya'nın geri kalanı da birçok farklı etnisiteler barındırmaktaydı. Aynı durum Hindistan, Endonezya ve çok sayıda Afrika devleti için geçerlidir. Çoğunluğun ve azınlığın tersine dönmesi durumunda ilişkiler daha da karmaşık hale gelmektedir. Ukraynalılar, Kazaklar yahut Estonyalılar Sovyetler Birliğinin en

²⁵ Key Resolutions of the United Nations General Assembly 1946-1996. Dietrich Rauschnig (Hg.), Cambridge 1997, 107 vd.

maruf azınlıkları olarak çözülmeyen sonra çoğunluk durumuna geçmiş, buna karşılık Ruslar Ukrayna, Kazakistan ve Estonya'da azınlık durumuna düşmüştür²⁶.

Aynı durumun tekrar ettiği görülmektedir. Sınırsız SDR gerçekleştirebileceğinden daha fazlasına söz vermektedir ve devlet düzenini anarşi ile tehdit etmektedir. SDR her zaman bu prensibin mucitlerini hedef almıştır. Sovyetler Birliği (zaman zaman Yugoslavya tarafından desteklenerek) SDR prensibinin BM Şartına ve insan hakları sözleşmelerine alınmasına sömürge yönetimlerini zayıflatmak amacıyla, şüphesiz kendi cumhuriyetlerinin aynı talepleri yapabileceğini düşünmeden, önyak olmuştur. Uti possidetis kuralının uygulanması ile cumhuriyetlerin sınırları stabilize edilmiştir. Federe birimlerin bağımsızlık hakkı, hatta mükellefiyeti olduğu kabul edilirken, cumhuriyetlerde yaşayan halklara bu hak tanınmamıştır.

1966 tarihli İnsan Hakları Sözleşmelerinde sınırsız SDR yer alırken, cumhuriyetlerin sınırlarıyla ilgili bir düzenleme hiçbir yerde öngörülmemektedir. Bu çerçevede iki konunun aktüel olduğu görülmektedir:

- Sovyetler Birliği ve Yugoslavya cumhuriyetleri için kabul edilen uti possidetis kuralı henüz bir genel prensip haline gelmemiştir. Özellikle heterojen toplumların yaşadığı ve topografik olarak komplike bölgeleri yöneten eski sömürge devletleri iç idari yönetim sınırlarının esas alınarak siyasi sınırların çizilmesini reddetmektedir. Hindistan'da, Endonezya'da ve Nijerya'da uti possidetis kuralına güçlü şekilde karşı konulmuştur. Uti possidetis kuralına karşı çıkan devletler BM'de özel bir görüşü savunmuştur. Hindistan 1966 tarihli İnsan Hakları Sözleşmesi'ne karşı "SDR sadece yabancı hakimiyetinde yaşayan halklara ilişkin bir hak olup, egemen bağımsız devletlerin yahut ulusal entegrasyonun özünü oluşturan halkın yahut milletin bir bölümünün istinat

²⁶ Great Soviet Encyclopaedia. A translation of the third edition, Bd.13, New York 1976, 229.

edebileceği hak değildir” şeklinde bir yorum bildirisi yapmıştır²⁷.

- Diğer taraftan Sovyetler Birliği Cumhuriyetlerinin sınırlarının genel olarak kabul gören sınırlar olduğunu söylemek zordur. Bu sınırlar empoze edilmiş sınırlardı. Kosova sorununun ortaya çıkmasının nedeni de budur. Güncel olan geçerli şekli yaklaşım esas alındığı takdirde eski Sovyet Cumhuriyetlerinden bağımsız devletler teşkil edilmesi mümkün değildir. Buna karşılık SDR’in yorumuna kapsamlı yaklaşım esas alındığında komşu entitelerden farklı, kendi ulusal bilincinde olan ve yarı kapalı bir yerleşim alanında tasarruf eden bir grup olarak Kosovalı Arnavutların bağımsızlığının savunulması mümkündür. Kosova’yı destekleyen güçler bu örnekten hareketle oluşabilecek muhtemel gelişmelerden çekinmişlerdir. Bununla beraber herşey Kosova’nın bağımsızlığı lehine gelişmiştir. Bu çerçevede unutulmaması gereken husus sınırsız SDR’in tarafların istediklerinden çok daha fazla şeyi vaat ettiği ve SDR’a karşı savunma savaşının sürdürüleceğidir. Bu karşı mücadele parçalanmayı yavaşlatabilir, ancak engelleyemez.

Uluslararası camia SDR’in bu ikilemi ile yaşamak zorundadır. Halkların azınlık, istisnai olarak çoğunluk olarak yaşadıkları ülkelerde uzun süre insan hakları ihlallerine maruz kalmaları, baskı altında yaşamaları ve kötü muamele görmeleri halinde kendi devletlerini kurmaya matuf Sezession hakkı kullanabilecekleri tezi günümüzde hakim olan yaklaşımdır. İnsan hakları ihlallerinin sona erdirilmesi için yapılan çeşitli girişimlerin bir sonuç vermemesi durumunda ultima ratio olarak bağımsızlık hakkı uluslararası camia tarafından zorlanabilir. Yeni bir devletin kurulması uyuşmazlık taraflarını birbirinden ayırmak, kurbanları korumak nedenleri

²⁷ Yeniden birleşmeyi hedefleyen Federal Almanya Fransa’nın da desteği ile bu tezi reddetmiştir. Antonio Cassese, The self-determination of Peoples, bkz.: Louis Henkin (Hg.) The International Bill of Rights. The Covenant on Civil and Political Rights, New York, 1981, 92-113.

ışığında rasyonel gözükebilir. Ancak bu tür bir olgunun SDR ile ilgisi bulunmamaktadır. Bu hakkı bütün halklar diğer halkların tekabül eden hakkına uygun düştüğü nispette herhangi bir sınırlama olmaksızın iddia edebilir. Hakkın iddia edilmesi hakkı vermekle yükümlü olanın davranışına bağlı kılındığı takdirde, bir insan hakkından değil, zarar görenin mükâfatlandırılmasından söz edilebilir. SDR bağlamında kendine özgü bir tez olarak, cezalandırma tezine istinat edilmesi saçma gözüke de, bu tezin SDR'in temel zorluklarına işaret eden bir yaklaşım olarak son dönemde büyük ölçüde temsil edildiği görülmektedir²⁸. SDR sınırsız olarak kabul edildiği takdirde yerine getirilebilecekten veya istenilenden çok öteye giden vaatler söz konusu olmaktadır; bu nedenle ümitsiz bir şekilde SDR'a sınırlamalar getirilerek duruma hakim olmaya çalışma gerekliliği doğmaktadır. Ancak SDR'in kendine getirilen sınırlamaları erken de olsa, geç de olsa aşacak özellikler taşıdığı göz ardı edilmemesi gerekmektedir.

²⁸ MURSWIEK, Dietrich Die Problematik eines Rechts auf Sezession - neu betrachtet. Bknz.: Archiv des Völkerrechts 31(1933), 307-332.

Bibliyografya

- Alexander von Wysocki, Die Volksabstimmung bei Gebietsveränderungen. Phil. Diss. Greifswald, Hildesheim 1922.
- Antonio Cassese, The self-determination of Peoples, bkz.: Louis Henkin (Hg.), The International Bill of Rights. The Covenant on Civil and Political Rights, New York, 1981.
- Bernd Roland Elsner, Die Bedeutung des Volkes im Völkerrecht unter besonderer Berücksichtigung der historischen Entwicklung und der Praxis des Selbstbestimmungsrechts der Völker, Berlin 2000.
- Denise Brühl-Moser, Die Entwicklung des Selbstbestimmungsrechts der Völker, unter besonderer Berücksichtigung seiner innerstaatlich demokratischen Aspekte und seiner Bedeutung für den Minderheitenschutz, Basel 1994.
- Dietrich Murswiek, Die Problematik eines Rechts auf Sezession – neu betrachtet. Bkz.: Archiv des Völkerrechts 31 (1933).
- Emmanuel Spiry, From “self-determination” to a right to ‘self-development’ for indigenous groups, bkz.: German Yearbook of International Law 38 (1995).
- Ernest Renan, Qu’est-ce qu’une nation?, Conference faite en Sorbonne, le 11 mars 1882; bkz.: Ernest Renan, Qu’est-ce qu’une nation? et autres essais politiques, Publisher Joël Roman, Paris: Presses Pocket, 1992.
- Franklin D. Roosevelt, The Public Papers and Addresses, Samuel J. Rosemann (Hg.), Bd.10, New York 1969.
- Gerry J. Simpson, The diffusion of sovereignty: Self-determination in the Post-Colonial World. Bkz.: Mortimer Sellers (Hrsg.), Human rights and the self-determination of peoples. Oxford 1996.
- Hans-Joachim Heintze, Selbstbestimmungsrecht der Völker – Herausforderung der Staatengewalt. Zerfällt die internationale Gemeinschaft in Hunderte von Staaten?, Bonn 1997.

- Jörg Fisch, *Die Europäische Expansion und das Völkerrecht*, Stuttgart 1984.
- Otto Bauer, *Die Nationalitätsfrage und Sozialdemokratie*, bkz.: Otto Bauer, *Werkausgabe*, (Hrsg.) Manfred Ackermann, Bd.1, Wien 1975.
- Joseph Vissarionovich Stalin, *Marxismus und nationale Frage*, bkz.: J. V. Stalin, *Werke* Bd.2, Berlin 1950.
- Patrick Thornberry, *The Democratic or Internal Aspect of Self-Determination with Some Remarks on Federalism*. Bkz.: Christian Tomuschat (Hrsg.); *Modern Law of self-determination*. Dordrecht 1993, "International Law is not a suicide club for states".
- Paul Kluge: *Selbstbestimmung, Der Weg einer Idee durch die Geschichte*.
Göttingen 1963 Reinhold Lorenz *Das Selbstbestimmungsrecht im österreichischen Kriegsparlament 1917/18*. Bkz.: Wilhelm Wegener (Hg.); *Festschrift für Karl-Gottfried Hugelmann zum 80.Geburtstag*, Hg., 2 Bde., Aalen 1959, Bd. 1.
- Sarah Wambaugh, *The Saar plebiscite with a collection of official documents*, Cambridge, Mass 1940.
- Sarah Wambaugh, *Plebiscites since the World War with a Collection of Official Documents*, 2.Bd., Washington 1933.
- Sarah Wambaugh, *A Monograph on Plebiscites: With a Collection of Official Documents*. New York, Oxford University Press 1920.
- Volker Gerhardt, *Artikel: Selbstbestimmung*. Bkz.: *Historisches Wörterbuch der Philosophie*, 9 (Darmstadt 1995).
- Wladimir Iljitsch Lenin, *Über die nationale und die koloniale nationale Frage. Eine Sammlung ausgewählter Aufsätze und Reden*. Berlin 1960. Für eine Analyse siehe Bernd Faulenbach.